

HISTORISCHE VERENIGING ALKMAAR

Alkmaar in de klas

3. Alkmaar in de vaart der volkeren

Teksten Havo-VWO

Alkmaar in de Vaart der Volkeren – Havo/vwo

Wat is de overeenkomst tussen je mobiele telefoon, je spijkerbroek, je fiets of scooter en het toetsenbord van je computer? Allemaal gaan ze terug op vindingen uit de 19e eeuw. In je lesboek kon je al lezen dat die periode het tijdperk van de industriële revolutie wordt genoemd. Wereldwijd was het een tijd van technische vernieuwingen en grote maatschappelijke veranderingen.

Wat was daarvan in Alkmaar te merken? Ook de Alkmaarders maakten in de 19e eeuw kennis met nieuwigheden als de stoommachine, de telefoon, de benzinemotor en de eerste auto, de grammofoon en de schrijfmachine, straatlantarens die brandden op gas, soep uit een pakje en warenhuizen waar je kant-en-klare kleding kon kopen.

Ook de stad zelf veranderde. Door de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal en het spoor werd de oude vesting opengebroken. Er kwamen nieuwe verbindingen met de buitenwereld. En ook de Alkmaarsche Courant, met nieuws uit binnen- en buitenland, maakte voor veel Alkmaarders de wereld een stukje kleiner.

Omstreeks 1840 werd in Frankrijk en Engeland nog een belangrijke uitvinding gedaan: de fotografie. Daardoor krijgen we voor het eerst een direct beeld van mensen en dingen uit het verleden. De eerste foto's van Alkmaar dateren van na 1860. Die oude opnamen zijn niet alleen leuk om naar te kijken. Foto's en oude krantenpagina's zijn ook prima te gebruiken als historische bron.

Dit lespakket gaat over de veranderingen in Alkmaar in de 19e eeuw. Het sluit aan bij het hoofdstuk over de industriële revolutie in je leerboek. Het lespakket bevat drie onderdelen:

1. Nieuwe verbindingen met de buitenwereld
2. (on)gezond wonen in de stad
3. Oude en nieuwe welvaart

1. Nieuwe verbindingen met de buitenwereld

Wat doe je als je rond 1800 uit Alkmaar naar een andere plaats wil reizen? Als je rijk bent, stap je in je eigen koets met paarden. Zo niet, dan neem je waarschijnlijk de trekschuit. Naar Hoorn ben je over de Hoornse Vaart drie uur onderweg. Voor een tochtje naar Amsterdam mag je gerust een dag rekenen. Duurder en sneller is de postkoets. Daarmee kan je in vijf uur in Haarlem zijn. Tenminste, als de wegen begaanbaar zijn en je niet komt vast te zitten in de modder. Of ben je een gewone werkmans? Dan verdien je per dag zo'n twintig stuivers (€ 0,45) en kan je die tien stuivers voor de trekschuit niet missen. Gelukkig gaat lopen bijna net zo snel. Met een beetje geluk wandel je in 3,5 uur naar Schagen.

Honderd jaar later – omstreeks 1900 – heb je het heel wat gemakkelijker. Met het Noord-Hollands Kanaal, de Kennemerstraatweg, het spoor en de tram zijn er nieuwe, snellere verbindingen met de steden en dorpen in de omgeving en de wereld daarbuiten. De stoomtrein brengt je in een uur naar Amsterdam. Het lijkt wel een wonder!

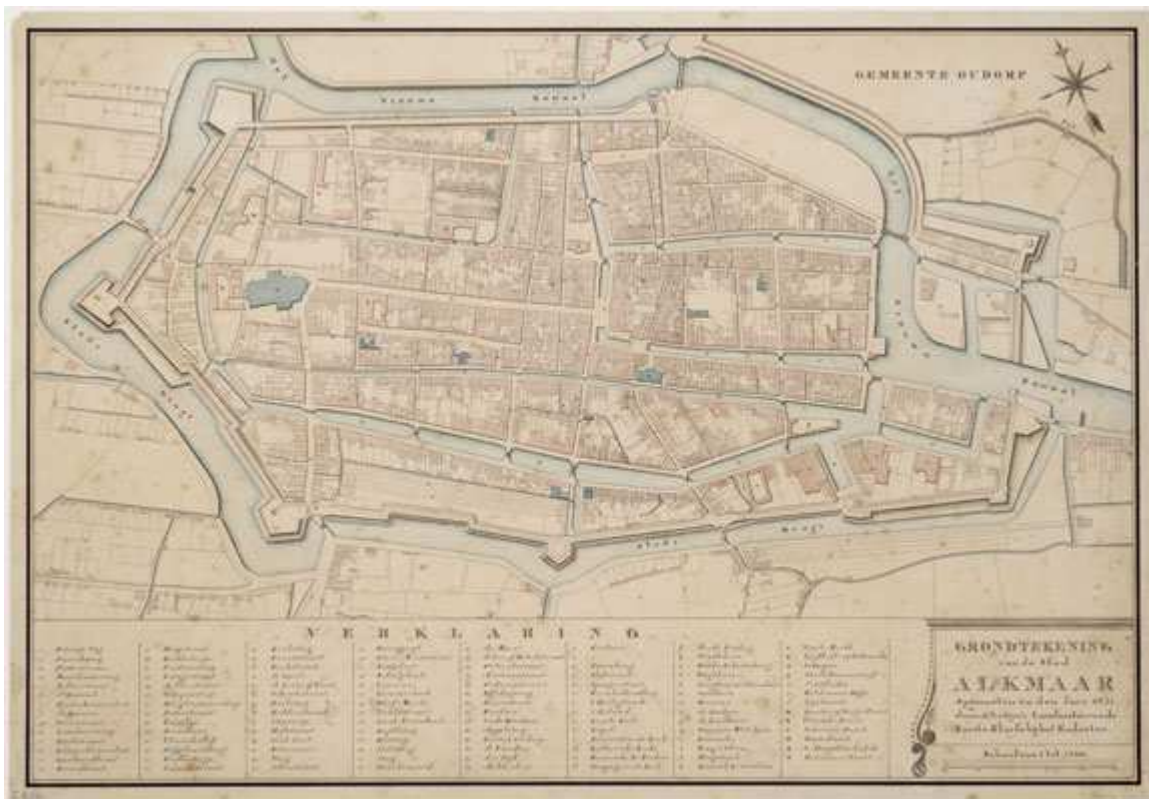
bron 1 Alkmaar voor de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal

Het Noord-Hollands Kanaal

Op 16 december 1824 is het groot feest in Alkmaar. Alle vlaggen hangen uit. De stad viert de opening van het Groot Noord-Hollands Kanaal. Onder luid hoera-geroep vaart het oorlogsschip *Bellona* langs de Bierkade. Het is net of de Alkmaarders de nieuwe tijd begroeten.

Het stadsbestuur heeft bij koning Willem I gedaan gekregen dat het kanaal niet langs, maar dóór Alkmaar is getrokken. Daarvoor is een deel van de oude stad en de vestingwerken gesloopt. Er zijn weinig inwoners die daarom treuren.

Het Noord-Hollands Kanaal moet de haven van Amsterdam een betere verbinding geven met de Noordzee. Door het kanaal kunnen grote zeeschepen van en naar het Nieuwe Diep bij Den Helder varen. Alkmaar denkt een graantje mee te pikken. De Alkmaarders hopen dat langskomende schepen in de stad aanleggen of aan de kades blijven overwinteren. Na tientallen jaren van sukkelen en sappelen moet het kanaal de handel en welvaart in de stad weer tot bloei brengen.

bron 2 Alkmaar na de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal

opdracht
1

Gebruik bron 1 en 2 en werkblad 1

a Vergelijk de kaartjes van Alkmaar vóór en na de aanleg van het Noord-Hollands Kanaal. Kleur op je werkblad het verdwenen deel van de stad rood. Kleur het kanaal blauw.

bron 3 Bericht uit de Alkmaarsche Courant, 20 dec 1824	

opdracht 2	<i>Gebruik bron 3</i> <i>a</i> Wat maakt het artikel uit de <i>Alkmaarsche Courant</i> duidelijk over de verwachtingen die de Alkmaarders van het kanaal hebben?
	<i>b</i> Bedenk waarom het voor de Alkmaarders gunstig is als schepen in hun stad aanleggen of er de winter doorbrengen.
	<i>c</i> Zegt de bron ook iets over tegenstanders van het kanaal of minder optimistische lieden? Leg je antwoord uit.
	<i>d</i> Stel: je wilt uitzoeken hoeveel voor- en tegenstanders er waren voor de aanleg van het Noord-Hollands kanaal. Is in zo'n onderzoek bron 3 volgens jou een betrouwbare bron?
	<i>e</i> Stel: veel mensen denken dat het aanleggen van een nieuwe snelweg Alkmaar veel banen en welvaart zal opleveren. Daarvoor moet dan wel een deel van de oude stad gesloopt worden. Zou jij het met zo'n plan eens zijn? Leg je antwoord uit.

Snel naar Amsterdam

Het kanaal brengt Alkmaar niet de verwachte welvaart. De grote schepen varen de stad meestal voorbij. Bovendien krijgt Amsterdam vijftig jaar later een veel snellere verbinding naar zee: het Noordzeekanaal (Amsterdam-IJmuiden). Over het 'oude' kanaal varen bijna alleen nog binnenvaartschepen. Met het Noord-Hollands Kanaal heeft Alkmaar nu wel een rechtstreekse verbinding met Zaandam en Amsterdam. Eén Alkmaarder weet daar in ieder geval van te profiteren. De zakenman Cornelis Bosman opent in 1864 de *Alkmaar Packet*

opdracht 3	<i>a</i> Waarom heeft Alkmaar economisch gezien weinig plezier gehad van het Noord-Hollands Kanaal? Noem twee oorzaken.
	<i>b</i> Geef commentaar op de volgende uitspraak: 'De mensen die het Noord-Holland kanaal hebben laten aanleggen, hebben daarmee een grote fout gemaakt.'

trein. Vanuit de stad rijden er trams via de dorpen in de omgeving naar Schagen, Haarlem, Purmerend, Egmond aan Zee en Bergen aan Zee.

opdracht 5	a Welke voordelen verwacht de burgemeester volgens jou van de aansluiting van Alkmaar op het spoor?
	b De tramlijnen naar Schagen, Egmond en Bergen zijn in de loop van de 20e eeuw allemaal verdwenen. Bedenk daar een verklaring voor.

bron 8
Opening van de spoorlijn Den Helder - Schagen - Alkmaar op 18 dec 1865. Het nieuwe station ligt een eind van de stad, nog midden in de weilanden.

bron 9
Paardentram van de Stenenbrug naar het station (via de Langestraat) Om bij de Stenenbrug te keren moesten de paarden worden uitgespannen. Foto uit 1893.

opdracht 6	<i>Gebruik bron 8 en 9</i> a Bedenk een reden waarom het treinstation een flink stuk buiten de stad werd aangelegd.
	b In de aanleg van spoorwegen had de staat (de overheid) een belangrijke rol. Dat lijkt niet te passen bij de liberale denkbeelden over de 'nachtwakersstaat'. Bedenk met welk motief de overheid deze taak toch op zich nam.

3. Oude en nieuwe welvaart

In 1841 is de schrijver Nicolaas Beets in Alkmaar. Van de nieuwe tijd is er nog weinig te merken. Op gewone dagen zie je 'een stadje, zo stil en levenloos, dat het wel opzettelijk gemaakt lijkt voor begrafenissen', zo noteert hij in zijn beroemde boek Camera Obscura. Alleen op marktdagen komen de straten tot leven. Dan stromen als vanouds de boeren uit Noord-Holland toe. Zij verkopen op de markt hun kaas, groenten en vee. En geven daarna hun geld weer uit in winkels en herbergen.

Alkmaar blijft een marktstad

De industrialisatie komt in Alkmaar pas laat op gang. De meeste bedrijfjes in de stad zijn te klein om geld te investeren in grote, moderne machines. De eerste stoommachine doet in 1853 zijn intrede, in de nieuwe gasfabriek. Pas na 1880 vertschijnen aan de rand van de stad de eerste fabrieksschoorstenen. Een paar fabrieken groeien uit tot flinke bedrijven. Maar een echte industriestad wordt Alkmaar niet. De stad moet

het vooral hebben van de markt, de winkels en de kleinschalige, ambachtelijke nijverheid. Dat zijn precies de activiteiten die de Alkmaarders in voorgaande eeuwen bloei en welvaart hebben gebracht.

opdracht 1	a Nicolaas Beets beschreef Alkmaar als een plaats die 'opzettelijk gemaakt lijkt voor begrafenissen'. Bedenk wat hij daarmee duidelijk wilde maken.
	b In de tekst kun je twee oorzaken vinden voor de moeizame industrialisatie in Alkmaar. Welke?

Molens of schoorstenen

bron 15 gezicht op Alkmaar vanaf het Zeglis. Schilderij gemaakt omstreeks 1700.

Vóór de Industriële Revolutie waren turf en hout de belangrijkste brandstoffen. In Holland was er nóg een goedkope energiebron voorhanden: wind! De wind liet water- en industriemolens draaien, een uitvinding waarmee Holland eeuwenlang voorop liep. De molens hielden de polders droog, maalden graan en mout voor de bakkers en brouwers, ze zaagden hout of werden gebruikt voor het maken van verfstoffen, mosterd en papier. In de tijd van de industrialisatie werden steenkool en ijzererts de belangrijkste energiebronnen. In Holland waren die bronnen niet voorradig. Wie op stoomkracht wilde omschakelen moest de grondstoffen van ver halen en maakte dus hoge kosten – terwijl wind altijd gratis was. In nogal wat bedrijfstakken werd die omschakeling naar stoomkracht dus zo lang mogelijk uitgesteld. Je zou dus kunnen zeggen: de molens die Holland ooit hielden zijn economische voorsprong op te bouwen, droegen bij aan de economische achterstand waarmee Holland aan de 20e eeuw begon. Ook in en rond Alkmaar bleven tientallen windmolens draaien. De meesten maakten pas tegen het einde van de 19e eeuw plaats voor de eerste fabrieksschoorstenen.

bron 16

Gezicht op Alkmaar en het Noord-Hollands Kanaal vanaf de Omval.

Foto van omstreeks 1920.

opdracht 2	Leg in je eigen woorden uit hoe molens Alkmaar voorspoed brachten en tegelijk een hindernis waren voor modernisering.

opdracht 3	<i>Gebruik bron 15</i> a Bedenk in welke periode dit schilderij gemaakt moet zijn.

	b In het centrum van Alkmaar is één molen bewaard gebleven. Wat is zijn naam en waar staat hij?

	Gebruik bron 16 c Maak een bijschrift bij de foto waarin een juiste samenvatting staat van de (omvang/het balng van) de industrialisatie in Alkmaar.

bron 17 Reclameposter van de stoommargarinefabriek Kinheim

opdracht 4	<i>Gebruik bron 17</i> Margarine werd in de 19e eeuw uitgevonden als goedkope vervanging van boter. Het werd gemaakt van rundvet en afgeroomde melk. Margarine kon goed machinaal worden geproduceerd. Een van de moderne bedrijven in Alkmaar was stoom- margarinefabriek Kinheim aan het Noord-Hollands Kanaal, opgericht in 1880. a Noteer welke (voor die tijd) 'moderne' dingen je op dit affiche ziet.
	b Welk beeld wil fabrikant J. van den Bosch volgens jou geven van zijn bedrijf en het product dat hij verkoopt? Leg ook uit waarom hij dat wil.

opdracht 5	De industriële revolutie, met al zijn gevolgen, heeft grote invloed gehad op Alkmaar, maar Alkmaar is nooit een 'echte industriestad' geworden. a Vat nog eens kort samen welke 'voorwaarden' voor industrialisatie in Alkmaar ontbraken
	b Stel: Alkmaar was wél een industriestad geworden. Bedenk twee voorbeelden van blijvende sporen die dat waarschijnlijk had achtergelaten. (en die je nu dus juist niet in Alkmaar aantreft).